

УДК 811.112.2:821.112.2:82'0

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-21>**Марія ЛЕВИЩЕНКО,***orcid.org/0000-0002-9678-6575*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *levishchenko1883@gmail.com*

МОВЛЕННЄВІ ТРАДИЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ

У статті окреслено основні мовленнєві традиції вікторіанського дискурсу з виділенням та обґрунтуванням поняття комунікативної культури вікторіанства, виокремлено й описано лінгво- й етнокультурні особливості вікторіанського дискурсу як основні складники його комунікативного простору з наступним аналізом їх дискурсовірного потенціалу.

Вивчення лінгво- й етнокультурних особливостей вікторіанської мовної спільноти в межах дискурсивної форми є однією з актуальних проблем лінгвокультурології. Це насамперед викликано активним розвитком комунікативної та антропоцентричної лінгвістики, яка фокусує увагу на проблемі функціонування людини в мові; збільшенням інтересу до міжкультурної комунікації загалом і національної самобутності народів.

Уявлення про світ, притаманні британському лінгвосоціуму, що передавалися з покоління в покоління шляхом створення міфів, символів, архе- і стереотипів, у тому числі й мовленнєвих, стали прямим показником комунікативної культури вікторіанців.

Комунікативна культура вікторіанського суспільства, охоплюючи такі сфери, як культура мови й мовлення, мовленнєва поведінка, мовленнєві традиції, є разом із тим родовим поняттям щодо них. Комунікативна культура вікторіанців чи не найкраще відповідає закону кооперативного спілкування. Дотримання мовленнєвих традицій є ознакою вихованості людини. Завдяки жорсткому закріпленню цих традицій навіть сьогодні будь-яке відхилення від них уважається невихованістю й невірчливістю, зумисною грубістю.

Комунікативна культура вікторіанців тісно й нерозривно пов'язана з їхньою комунікативною поведінкою. Це базувалося на таких феноменах, як спосіб життя, характер дій і вчинків, дотримання правил, певних норм поведінки. Поведінкові та мовленнєві моделі вікторіанського дискурсу допомагають розкрити особливості англійського національного характеру й менталітету та допомагають усвідомити етнокультурні поведінкові параметри вікторіанців.

Ключові слова: комунікативна культура, поведінкові моделі, мовленнєві традиції, вікторіанський дискурс, культура мови, комунікативні принципи.

Mariia LEVISHCHENKO,*orcid.org/0000-0002-9678-6575,*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Foreign Languages Department

Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *levishchenko1883@gmail.com*

SPEECH TRADITIONS OF COMMUNICATIVE CULTURE OF VICTORIAN DISCOURSE

The article outlines the main speech traditions of Victorian discourse with the selection and justification of the concept of communicative culture of Victorianism, highlights and describes the linguistic and ethnocultural features of Victorian discourse as the main components of its communicative space, followed by analysis of their discourse potential.

The study of linguistic and ethnocultural features of the Victorian language community within the discursive formation is one of the current problems of linguocultural studies. This is primarily due to the active development of communicative and anthropocentric linguistics, which focuses on the problem of human functioning in language; increasing interest in intercultural communication in general and the national identity of peoples.

The notions of the world inherent in British linguistic society, passed down from generation to generation through the creation of myths, symbols, archetypes and stereotypes, including speech, became a direct indicator of the communicative culture of Victorians.

The communicative culture of Victorian society, covering such areas as the culture of language and speech, speech behavior, speech traditions, stands at the same time a generic concept in relation to them. The communicative culture of Victorians is at best in line with the law of cooperative communication. Observance of speech traditions is a sign of a

person's upbringing. Due to the rigid consolidation of these traditions, even today, any deviation from them is considered rude and impolite, deliberate rudeness.

The communicative culture of Victorians is closely and inextricably linked to their communicative behavior. This was based on such phenomena as lifestyle, nature of actions and deeds, compliance with rules, certain norms of behavior. Behavioral and speech models of Victorian discourse help to reveal the peculiarities of the English national character and mentality and help to understand the ethnocultural behavioral parameters of Victorians.

Key words: *communicative culture, behavioral models, speech traditions, Victorian discourse, language culture, communicative principles.*

Постановка проблеми. Комунікативна культура вікторіанців неодноразово була й залишається об'єктом уваги дослідників. Деякі автори (S. Meantz, K. Robins, E. Hobsbaum) підкреслюють, що багато сучасних англійських мовленнєвих традицій винайдені саме в XIX ст. і навіть говорять про Вікторіанську епоху як про «один із найбільших періодів для винаходу традицій», називаючи цей процес “invention of tradition” або “mass-producing traditions” (Carter, 1997: 61). Вікторіанські мовленнєві традиції – це один зі складників мистецтва подобатися людям і вабити їх до себе (Майол 2001: 39).

Аналіз досліджень. Незважаючи на те що ще зовсім нещодавно інтерес до вікторіанської епохи виявляли лише соціально-історичні науки та літературознавство, уже сьогодні існують два спеціалізовані центри, які доцільно вивчають вікторіанство – Російський дім Діккенса при Тамбовському університеті й Вікторіанський центр у Пермі. В Україні вивченню вікторіанської епохи фактично не приділялося уваги, хоча дослідження розвитку Англії в цей період є дуже корисним для нашого суспільства і держави.

Вікторіанська епоха цікавила й цікавить науковців через ті великі зміни та інновації, що їх зазнала Англія за цей короткий період. Зміни політичного устрою, внески в науку, прискорений темп життя не могли не позначитися на мові загалом і на появі нових мовленнєвих традицій зокрема.

Вікторіанська ідеологія акцентувала увагу на проблемах особистості та її інтересах. Мовленнєві традиції А. М. Качалкін описує так: «Англії користуються своєю мовою інакше: уміють бути невизначеними, аби зберегти ввічливість або уникнути конфронтації. Англії наділені такими характеристиками, як збереження дистанції, некоммунікабельність, незворушність, консервативність, стриманість. Англії – генії традицій, ритуали ввічливої поведінки та шанобливого ставлення до інших є традиційною повагою до устрою загалом. Уважається поганим тоном безапеляційно виявляти свою ерудицію та авторитарно щось стверджувати, оскільки інші можуть мати свій погляд на певні висловлювання. Подібного ставлення до мовлення англієць очікує

й від свого співрозмовника, при цьому йому важливо знати, з яких джерел з'явилася ця інформація» (Качалкін, 2003: 112).

Метою статті є розгляд мовленнєвих традицій комунікативної культури вікторіанського дискурсу. Мовленнєві традиції вікторіанців – один із найважливіших показників комунікативної культури. Останню доцільно розглядати в триєдності таких констант, як мовленнєві стратегії, мовленнєві тактики й мовленнєвий етикет, які співвідносяться між собою в ієрархічний спосіб. Мовленнєвим традиціям притаманна національна специфіка, яка ґрунтується на неповторності мовленнєвої поведінки, звичаїв, ритуалів, невербальної комунікації: «Для будь-якої національної спільноти мовленнєві традиції є важливим складником її культури, а відтак несе на собі відбиток національних культурно-історичних традицій. Вони, безумовно, пов'язані зі способом життя та економічними відносинами, які панують у суспільстві, і виконують функцію забезпечення цих відносин» (Чердніченко, 1996: 22). Мовленнєві традиції сприяють оптимізації спілкування в регістрі співробітництва з урахуванням соціальних, вікових, гендерних, освітніх ознак (Селіванова, 2010: 433). Питання вивчення теми мовленнєвих традицій вікторіанців і їхньої комунікативної культури посідає чільне місце в сучасній науці. Але проблема належить до важливих і досить спірних, тому перспективи подальших досліджень у цій галузі є очевидними.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєві традиції вікторіанців визначають їхню комунікативну культуру. Останню ми розглядаємо з огляду на мовленнєвий етикет.

Манера висловлювати свої думки у вікторіанському суспільстві базувалася на чітко визначених соціальних ролях (статусних, позиційних, ситуативних), які й формували його мовленнєвий етикет, тобто систему стійких формул спілкування, вироблених певною лінгвокультурою для мовленнєвого контактування в обраній тональності, відповідно до соціальних ролей і рольових позицій комунікантів.

Семіотичний ряд одиниць мовленнєвого етикету вікторіанців був різномірний, тому що між

собою спілкувалися комуніканти, різні за соціальним статусом, неоднорідні стосовно соціальних взаємодій та ознак. Марковані знаки, що вживалися в одному середовищі, не вживалися в іншому, а тому набували властивостей соціальної символіки. Стиль і манера спілкування у вікторіанському дискурсі були показниками як соціального статусу людини, так і її соціального походження. Мовленнєвий етикет був і залишається одним із вагомих індикаторів етнокультурної специфіки спілкування вікторіанців, яка мала дві іпостасі – комунікативні принципи й комунікативні конвенції.

Комунікативні принципи мовленнєвого етикету у вікторіанському дискурсі пов'язані переважно з двома різновидами – з увічливістю й тактовністю, оскільки «все, що формулюється занадто прямолинійно, ризикує зазнати соціального осуду» (Клюев, 1998: 213).

Увічливість по-різному осмислюється лінгвістами, але всі її максими націлені на створення гармонійного фону спілкування, на встановлення сприятливих стосунків зі співрозмовником. Увічливість – це визнання за співрозмовником тієї соціальної ролі, яка відповідає його соціальним ознакам, а в деяких ситуаціях навіть її завищення (Формановская, 1989: 50). Увічливість може бути описана шістьма основними максимами: такту, згоди, схваленням, скромності, благородства, симпатії, які поєднують позитивну та негативну субмаксими. Дотримання принципу увічливості сприяє створенню середовища позитивної взаємодії.

У вікторіанському дискурсі мовленнєві акти формувалися за допомогою принципу увічливості: *“He commissioned me to say, that should this be pleaded as an excuse for your behaviour, he will consent to accept a written apology, to be penned by you, from my dictation”* (Dickens: 19). Досить часто у вікторіанському дискурсі простежуються непрямі форми мовленнєвої взаємодії, які були можливими за наявності загальних принципів поваги до співрозмовника для уникнення різного характеру перешкод у спілкуванні.

Принцип увічливості є невід'ємною частиною комунікативного кодексу вікторіанців. Однією з основних його функцій є уникнення конфліктних ситуацій, що вважалося неприпустимим не лише в ході розмови, а й у житті загалом. Цей принцип забезпечує реалізацію МС, де велику роль відіграють непрямі формулювання, припущення тощо (Клюев, 1998: 111). Цей тип прийомів використовувався комунікантами, щоб не обтяжувати співрозмовника зайвою інформацією.

Увічливість є одним із найважливіших принципів стабілізації розмови у вікторіанському дискурсі. Вона передбачає такий вибір вербальних і невербальних засобів, які сприяють успішній реалізації комунікативних намірів. Використання увічливості в спілкуванні було демонстрацією поваги до думки та інтересів співрозмовника, а також до особистості самого адресата. А пріоритетом шанобливе ставлення до співрозмовника (незалежно від того, як той ставиться до мовця) є однією з визначальних рис вікторіанського дискурсу. Увічливі зврати, по-перше, допомагали привернути до себе увагу співрозмовника, по-друге, схилити його до сприйняття повідомлюваного й тим самим перлокутивної мети.

Високий рівень увічливості не завжди був ознакою симпатії. У формальних стосунках він був виявом поваги особливо серед аристократії, де він був виявом поваги й уваги до тих, хто нижчий за соціальним статусом або за віком. Переважно вияв поваги забезпечувався інтонацією (*majestic voice*).

Тактовність знаходила свій вияв навіть за умови, якщо вікторіанець був не згодний зі своїм співрозмовником. Відповідь у грубій формі була неприпустима, вона мала відзначатися тактовністю й аргументованістю позиції: *“Not as you are carrying it,” said Mr. Pickwick. “I am very sorry to make any further objection, but I cannot consent to go on, unless you carry it as Winkle does his”* (Dickens: 192). У крайніх випадках у стані підвищеної емоційності вікторіанці могли собі дозволити не вельми чемні вирази незгоди: *“Nonsense!” said Mr. Winkle* (Dickens: 423); *“Nonsense!” said Allen* (Dickens: 321); *“Pooh! pooh! Nonsense!” said Wardle, dragging off his skates with the impetuosity which characterised all his proceedings* (Dickens: 325). Але ці вирази зазвичай супроводжувалися такими словами, які частково нівелювали вищезгадану неввічливість: *Nonsense! – You mean to go tomorrow, I suppose?’ he said, holding me out at arm's length, with a hand on each of my shoulders. ‘Yes, I think so.’ ‘Well, then, don't go till next day. I wanted you to come and stay a few days with us. Well* у цьому випадку є засобом зміни тональності з негативної на пом'якшену.

Тактовність засвоювалася та використовувалася вікторіанцями в ранньому дитинстві майже автоматично. Це вносило в міжособистісне спілкування відчуття взаємної поваги, теплоти, доброзичливості. І, навпаки, невміння своєчасно адекватно відреагувати або увічливо відповісти в тій чи іншій ситуації могло порушити комунікацію та кооперативне співробітництво (Казарцева, 2001: 203).

Установлення контакту – один із важливих складників мовленнєвого етикету вікторіанського дискурсу і складався щонайменше з трьох типів формул – звертання, вітання й представлення. При цьому велике значення мали саме формули звертання. «Звертання – важливий компонент мовленнєвої взаємодії членів лінгвокультурної спільноти, воно водночас і продукт і знаряддя формування соціокультурних традицій цього процесу. Із властивих йому функцій – апелятивної, волюнтаристичної, конотативної та регулятивної – дві останні безпосередньо пов'язані з мовленнєвим етикетом, відбивають ситуативну диференціацію мовленнєвого спілкування й визначають вибір конкретних форм звертання з урахуванням правил чинного етикету» (Шевченко, 1997: 171).

Звертання було не лише елементом мовленнєвого етикету в рамках стратегії ввічливості, а й психологічним прийомом керування комунікативною ситуацією. Воно містило звучання власного імені, увагу до особистості співрозмовника, позитивні емоції. Етикетні формули ввічливості, які обслуговували звертання, були різноманітними та змінювалися залежно від статусу спів-

розмовників і параметрів комунікативної ситуації: *“Oh dear, no,” said Mr. Winkle. “I shall be most happy to introduce you to my friends, Mr. Pickwick and Mr. Tupman”* (Dickens: 26).

Висновки. Метою статті був розгляд мовленнєвих традицій комунікативної культури вікторіанського дискурсу. Мовленнєві традиції вікторіанців спиралися на традиції попередніх епох англійської комунікативної культур. Стиль і манера спілкування у вікторіанському дискурсі були показниками як соціального статусу, так і соціального походження. Мовленнєві традиції були й залишаються одним із вагомих індикаторів лінгвокультурної специфіки вікторіанців, вони сформувалися відповідно до тих моральних принципів, які вони сповідували. Норми мовленнєвої комунікації слугували для гармонізації спілкування, уникнення негативних суджень, досягнення мети.

Питання вивчення теми комунікативної культури вікторіанців і їхніх мовленнєвих традицій посідає чільне місце в сучасній науці. Але проблема належить до важливих і досить спірних, тому перспективи подальших досліджень у цій галузі є очевидними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Казарцева О. М. Культура речевого общения: теория и практика общения : учебное пособие. 4 изд. Москва : Флинта : Наука, 2001. 496 с.
2. Качалкин А. Н. Роль СМИ в межнациональном общении. Менталитет и речевой этикет нации. Москва, 2003. URL: <http://evartist.narod.ru/text12/13.htm>.
3. Ключев Е. В. Речевая коммуникация. Москва : ПРИОР, 1998. 224 с.
4. Майол Э. Эти странные англичане. Москва : Эгмонт, 2001. 72 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
6. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. Москва : Высшая шк., 1989. 159 с.
7. Чередниченко О. І. Мовленнєвий етикет: Українсько-французький довідник. Київ : ТОВ Центр «АЕЛС», 1996. 102 с.
8. Шевченко И. С. Проблемы обращений и приветствий в исторической прагмалингвистике. *Вестник ХГУ*. Харьков : Из-во ХГУ, 1997. № 390. С. 171–174.
9. Dickens Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. URL: <http://www.charles-dickens.org/the-pickwick-papers>.

REFERENCES

1. Kazartseva O.M. Kultura rechevogo obshcheniya: teoria i praktika obshcheniya: Uchebnoe posobiie [The culture of communication: theory and practice of communication: Textbook]. 4th issue. Moskva: Flinta: Nauka, 2001. 496 p. [in Russian].
2. Kachalkin A.N. Rol SMI v mezhnatsyonalnom obshchenii. Mentalitet i rechevoy etiket natsii [Role of Media in the international communication. Mentality and speech etiquette of the nation]. 2003. URL: <http://evartist.narod.ru/text12/13.htm> [in Russian].
3. Kliuev E.V. Rechevaya komunikatsiya [Speech communication]. Moskva: Prior. 1998. 224 p. [in Russian].
4. Maiol I. Eti strannyye anglichane [These strange English]. Moskva: Egmont, 2001. 72 p. [in Russian].
5. Selivanova O.O. Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K, 2010. 844 p. [in Russian].
6. Formanovska N.I. Rechevoi etiket i kultura obshchenia [Speech etiquette and speech culture]. Moskva: Vyshaia shkols, 1989. 159 p. [in Russian].
7. Cherednitchenko O.I. Movlennievyyi etyket: Ukrainsko-frantsyzkyi dovidnyk [Speech etiquette: Ukrainian and French handbook]. TOV Tsentr «AELS», 1996. 102 p. [in Ukrainian].
8. Shevchenko I.S. Problemy obrashchenii i privetstviu v istoricheskoi pragmalingvistike [Issues of addressing and greeting in historic pragmalinguistics]. *Herald KSU*. K.: Publisher KSU, 1997. No 390. P. 171–174 [in Russian].
9. Dickens Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. URL: <http://www.charles-dickens.org/the-pickwick-papers>.